

Denizli’de Erken Cumhuriyet İdeolojisinin Temel Taşları: Köy Mektepleri

Kadir TÜRKMEN

Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Antalya

E-Mail: Kturkmen.10107@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8568-3629

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 27.03.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 01.11.2021

ÖZ

TÜRKMEN, Kadir, **Denizli’de Erken Cumhuriyet İdeolojisinin Temel Taşları: Köy Mektepleri**, CTAD, Yıl 18, Sayı 35 (Bahar 2022), s. 355-393.

Osmanlı Devleti’nde yüzyıllar boyunca medreseler ve sıbyan mektepleri, eğitim sisteminin temelini oluşturmuş ve ülke sathında bu yapıların inşasına büyük önem verilmiştir; ancak 19. yüzyılda adı geçen iki kuruma göre daha modern eğitim veren ibtidai, rüştiye ve idadi gibi kurumların tesis edildiği bilinir. Özellikle, II. Abdülhamid döneminde yoğun bir şekilde inşa edilen bu kurumlar, imparatorluğun yıkılmasıyla beraber Cumhuriyet’e miras bırakılmıştır. Ancak Cumhuriyet aydınları, 19. ve 20. yüzyıldaki bu yoğun imar faaliyetlerine rağmen eğitim konusundaki geri kalmışlığı hızlıca fark etmişlerdir. Yüzde yüz okur-yazar amacı güden Cumhuriyet ideolojisi; eğitimin en ücra köşeye dâhi aktarılması hedeflenmiş ve bu gayenin hızlı bir şekilde gerçekleşmesinin ancak her köye okul inşa ederek mümkün olacağı düşünülmüştür. Bu çalışmanın başlangıcında; Erken Cumhuriyet Dönemi eğitim politikalarına ve reformlarına kısaca değinilmiş sonra okul inşasının temel alt yapısı ve bina tipleri üzerinde durulmuş akabinde bu bina tiplerinin

Denizli örneklerinden olan altı mektep yapısı tanıtılmıştır. Bu yapıların; tarihleri, mimari detayları ve aslî tasarımlarının kime ait olduğuna dair çıkarımlar ve belgeler sunulmuş ve ülke genelinden örneklerle tasarım ve cephe kurgusu bakımından değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Denizli, Köy, Mektep, Cumhuriyet Dönemi, mektep mimarisi

ABSTRACT

TÜRKMEN, Kadir, **Corner Stones of Early Republican Ideology in Denizli: Village Schools**, CTAD, Year 18, Issue 35 (Spring 2022), pp. 355-393.

Madrasahs and infant schools formed the basis of the education system in the Ottoman State for centuries, and great importance was attached to the construction of these structures throughout the country. However, it is known that institutions such as primary school, middle school and high school, which gave more modern education than the two institutions mentioned, were established in the 19th century. Especially these institutions, which were built intensively during the reign of Second Abdülhamid, were inherited by the Republic upon the collapse of the empire. However, the intellectuals of the Republic quickly realized the insufficiency in education despite these intense construction activities in the 19th and 20th centuries. In the Republican ideology, which aimed one hundred percent literacy, it was targeted to transfer education even to the most remote corner, and it was thought that this goal could be realized quickly only by building a school in every village. At the beginning of this study, education policies and reforms of the Early Republican Period were briefly mentioned, then the basic infrastructure of school construction and building types were emphasized, and thereafter six school structures from Denizli, which were examples of these building types, were introduced. Inferences and documents about the dates and architectural details of these structures, and to whom their original designs belonged were presented, and evaluations were made in terms of design and facade installation with examples from all over the country.

Keywords: Denizli province, Village, School, Republican Period, school architecture.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Politikaları

1923 yılında yaklaşık 600 yıllık bir devlet son bulmuş ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, Türkiye Cumhuriyeti adında yeni bir devlet kurulmuştur. Bu yeni devlet, kimliğinin belirlenmesi ve ideolojisinin benimsenmesi için birçok alanda reform yapmıştır. Bu reformların en önemlilerinden birisi de kuşkusuz

eğitim alanını kapsayan reformlardır. Cumhuriyet devrinde eğitim alanındaki en önemli gelişmelerden birini 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu oluşturur. Bu kanunla; Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturan ve ülke genelindeki sayısı 479, ğrenci mevcudu ise 18.000 olan medreseler kapatılmıř¹ onun haricinde kalan tüm okullar Millı Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır.²

şüphesiz, eğitimin mutlak gücünün farkında olan genç Cumhuriyet aydınlarının, Osmanlı’dan kalma halifeliği ve padişahı öven ders müfredatlarını, kitaplarını kendi fikirlerini benimsetmeye çalıştığı öğrencilere aktarması beklenilemezdi. Bu bağlamda, ders müfredatlarında da 1924 yılında bir dizi değişiklikler olmuştur. Okul programlarından, “ruhiyat, terbiye, felsefe, malumat-ı iktisadiye, fen tarihi, usul-u defter” gibi dersler çıkarılmış ³ yerine Alfabe, Din, Kur’an, Matematik, Geometri, Tarih, Müzik, Dokuma Sanatları gibi dersler konulmuştur.⁴ 1926 yılında bazı değişikliklere uğrayan bu müfredata Hayat Bilgisi dersi eklenmiş ve ilk başta birkaç okulda deneneyen bu program 1927 yılında tüm okullarda zorunlu kılınmıştır.⁵

Tüm bu gelişmeleri takip eden bir diğer önemli eğitim reformu ise alfabe değişikliğidir. Daha nce Abdülhamid döneminde de gündeme alınmış olan bu konu 1 Kasım 1928’de çıkarılan 1353 sayılı kanunla karara bağlanmış ve yüzyıllardır kullanılan Arap harflerinin yerini dünya çapında geçerliliği daha fazla olan Latin harfleri almıştır.

Esasen Atatürk, daha cumhuriyet ilan edilmeden önce, 1921 yılında Ankara’da 250’den fazla öğretmenin katılımıyla düzenlenen Maarif Kongresi’nde yaptığı konuşmada, eğitimde ilerleme için keskin kararlar alınacağını ve bu hususta öğretmenlerin büyük bir rol üstlenmesi gerektiğin sinyallerini vermiştir. Gelgelelim, kurtuluş mücadelesinin en kilit zamanlarında, Mustafa Kemal’in cepheyi bırakıp bu kongreye katılması eğitim konusundaki sorunların farkında olduğunun ve bu sorunları gidermekteki kararlılığının bir göstergesidir. Temmuz 1921’de düzenlenen bu kongrede tartışılan başlıca konulardan birisi Osmanlı’daki eğitimin niteliği-niteliksizliğidir. ⁶ Burada ortaya atılan fikirlerde; altı yıllık iptidai eğitiminde okutulan derslerin birçoğunun

¹ İlhan Başgöz, *Türkiye’nin Eğitim ıkmaşı ve Atatürk*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 93.

² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. 1000- M.S 2018*, Pegem Akademi, Ankara, 2018, s. 327.

³ Başgöz, *age.*, s 122.

⁴ Yıldırım zbek, “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde (1923-45) Kayseri’de Okul Yapıları”, *Belleten*, 2013, s.273

⁵ Başgöz, *age.*, s.123.

⁶ Erol Kapluhan, 1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve nemi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 5, Sayı 8, 2014, s. 125.

gereksiz olduğu bu yüzden ilköğretim beş sene olması ve bu beş sene zarfında da yüksek programlı dersler yerine halkın ihtiyacı olan lisan, din ve hesap gibi temel derslerin okutulması gerektiği vurgulanmıştır. Zaten bunu takip eden yıllarda, 1924 Anayasası'nda ilköğretim zorunlu ve devlet okullarında parasız hale getirilmiş, eğitim süresi de beş yıla indirilmiştir. Bu beş yılın ilk üç yılı alt devreyi dördüncü ve beşinci yılı ise üst devreyi oluşturmuştur.⁷ Kongrede üstünde durulan bir diğer konu ise kentli ve köylünün eğitim ihtiyacının farklı olması ve eğitim programının buna göre düzenlenmesidir.⁸ Bu yüzden Cumhuriyet'in ilk yıllarında köylerde sadece alt devrenin okutulması kararlaştırılmış ve bu durum 1939 yılına kadar böyle devam etmiştir.⁹ Fakat buradan, Cumhuriyet ideolojisinin köylü halkın eğitime önem vermediği sonucunu çıkarmamak gerekir; aksine Cumhuriyet aydınları eğitimi temelden köy okulları ile doğru bir şekilde başlatmak istemişlerdir; çünkü savaştan çıkan nüfusun büyük bir bölümü köylerde yaşamakta ve bu köylerin çoğunda okul ve öğretmen bulunmamaktaydı.

Cumhuriyet ideolojisinin, eğitimi her köye aktarma fikri beraberinde büyük bir sorunu daha gündeme getirmiştir: öğretmen açığı. Bu hususta, Maarif Vekili İsmail Safa Bey, 1923 yılında verdiği demeçte; ülkede otuz beşe yakın öğretmen okulunun bulunduğu ve bu kurumların yılda sadece 100-200 öğretmen yetiştirdiğini belirtmiştir.¹⁰ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, bu konu ile ilgili olarak, 1 Mart 1923'te yaptığı konuşma esnasında; Anadolu'da on beş darülmuallimin tesis edileceğini müjdelemiştir.¹¹

Eğitim alanında alınan bu keskin kararlar doğrultusunda ülkedeki ilköğretim ve okullaşmanın durumuna bakacak olursak; Maarif Vekili Mustafa Necati'nin 1926 yılında aktardığı bilgilere göre; ülkede toplam 4827 ilköğretim okulunun bulunduğu ve bu kurumların yılda sadece 100-200 öğretmen yetiştirdiğini belirtmiştir.¹² Buna rağmen 1936 yılına gelindiğinde ülke genelindeki yaklaşık 40.000 köyden 35.000'inde ne okul ne öğretmen bulunmaması işlerin plânlandığı gibi

⁷ Özbek, *age.*, s. 272.

⁸ Kapluhan, *age.*, s. 128

⁹ Akyüz, *age.*, s. 346.

¹⁰ Öztürk Cemil, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s. 45.

¹¹ Aynı yer.

¹² Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 205.

gitmediğine işaret eder.¹³ Ancak, savaştan yeni çıkmış, sanayiden yoksun bir millet için bu durum eleştiri ile karşılanmamalıdır. Bu bilgiler doğrultusunda; Erken Cumhuriyet Dönemi’nde yeni bir okul binasının inşa edilmesi sürecinin nasıl gerçekleştiğine değinmek yararlı olacaktır.

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Okul İnşası ve Bina Tipleri

Yeni kurulan devlet, yukarıda kısaca bahsedilen reformların sonucunda tüm maddi zorluklara rağmen yüzde yüz okur-yazar bir halk kitlesi hedeflemiş; bu sayede kendi kimliğini, ideolojisini benimseyecek ve geliştirecek lâik ve aydın genç nesiller yetiştirmeyi amaçlamıştır. Eğitimin bu kilit rolünün farkında olan Cumhuriyet yöneticileri, her mahalleye ve köye süratle bir okul inşa edilmesini düşünmüştür. Bu sürecin daha hızlı işleyebilmesi için Maarif Vekāleti bünyesinde bir inşaat dairesi kurulmuş ve 1927 yılında bu kurumun başına Ernst Egli getirilmiştir.¹⁴ Egli, daha sonra kaleme alacağı anılarında; mevcut okulları tetkik etmek amacıyla çıktığı İzmir, Konya, Toroslar, Adana, Kayseri ve Ankara gezilerini referans vererek; Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kalan eğitim mirasının iler acısı olduğunu ve üstlendiği görevin ne kadar mühim olduğunu anladığını belirtmiştir.¹⁵ Egli’nin inşaat dairesinin başına geçmesi ile birlikte bu kurum kendi gönderdiği plānlar dışında okul yapılmasını yasaklamıştır.¹⁶ Egli’nin anılarında bahsettiği Ankara’daki ilk tasarımlar; aslında sadece ülkedeki okul binalarının niteliksizliğini değil aynı zamanda inşaat ekonomisi ve usta sıkıntısını da gözler önüne serer; “*mevcut yapı malzemelerini kullanarak, mümkünse yerel iş gücüyle en basit tasarımlarla ve en ekonomik şekilde uygulanacak ilkokul modellerini tasarladım.*”¹⁷ üstelik burada üzerinde ısrarla durulan “yerel iş gücü ve ekonomik” tasarımların bir yasal alt yapısı da bulunmaktaydı; 1913 tarihinde yürürlüğü giren ve 1942 yılına kadar uygulamada kalan Tedrisat- İptidaiye Kanun-u Muvakkati’nin 15. maddesi uyarınca ilkokulların kurulması için gerekli arsa tedariki, yeni okul binasının yapılması ve onarılması, ğretmen maaşı, ders araç ve gereçlerinin sağlanması, hademe ücretleri gibi ödemelerin mahalli halk

¹³ Akyüz, *age.*, s. 346.

¹⁴ Ernst Egli ile ilgili detaylı bilgiler için bk. Ernst A. Egli, *Genç Türkiye İnşa Edilirken*, ev. Güven Göktan Uer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017; Leyla Alpatuğ, *Cumhuriyet’in Mimarı Ernst Arnold Egli: Türkiye Yılları, Anılar ve Ankara İçin Yapılar*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.

¹⁵ Egli, *age.*, s. 12.

¹⁶ Fatma Nurşen Kul, “Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binaları”, *Mimarlık Dergisi*, Sayı 360, 2011, s.67.

¹⁷ Egli, *age.*, s. 12.

tarafından karşılanması zorunlu tutulmuştur.¹⁸ 1924 tarihli köy kanunun 12. Maddesi ise bu görevi; maarif idaresinin vereceği örneklerle göre okul yapmak olarak tanımlar.¹⁹ Eglî'nin Ankara için bahsettiği hususlar kısa süre sonra okul inşasında bir mimari pratiğe dönüştürülmüştür. Bu tarihten sonra ülke genelinde inşa edilecek tip okullar için hazırlanan ön araştırma cetvelinde “bölgede hangi malzemenin bulunurluğunun kolay olduğu, köy halkının hangi inşaat tarzına hâkim olduğu” ısrarla sorgulanmıştır. Bu doğrultuda, köy okullarının inşasının kronolojik olarak şu aşamalardan geçtiğini söylemekte sakınca yoktur; öncelikle okulun inşa edileceği köy neresi ise, o köyün iklimi ve coğrafyası, köy civarında en çok bulunan malzemenin hangisi olduğu, çevre köylerde okul var ise onlarda nasıl inşaat tarzı uygulandığı vb. gibi altmış yedi soru içeren bir ön araştırma cetveli metninden²⁰ sonra ortaya çıkan sonuçlara göre, Maarif Vekâleti köy için hangi plân tipi uygunsa elinde bulundurduğu tip projelerden birini Maarif Müdürlüklerine gönderir; proje köyün maddi desteğinin yanı sıra bizzat iş gücünden de yararlanılarak uygulamaya konulurdu. Soruların cevabının yanı sıra arazinin bir fotoğrafı da bu yazışma metnine ek olarak talep edilmektedir. Ancak verilen cevaplarda maddi zorluklar sebebiyle arazinin fotoğrafının çekilemediği sıkça vurgulanmıştır. Bunların yanı sıra, nüfus verileri okulların kaç sınıflı olacağını belirleyen faktörlerin başında gelmektedir. Nüfusun fazla olması demek sınıf sayısının artması, dolayısıyla projenin gelişmesi demektir. Kurala göre bir sınıf en fazla 50 öğrenciden oluşmalıdır.²¹ Dolayısıyla nüfusun ve öğrenci sayısının fazlalığı projenin değişmesine ya da gelişmesine sebep olmuş olmalıdır.

Ülke genelinde uygulanan tip projelerden birisi; Kemalettin Bey'in Edirne Karaağaç İbtidaisi için 1913 yılında tasarladığı ancak savaştan dolayı hayata geçirilemeyen projesidir. Bu proje; 1923 yılında Mukbil Kemal Bey tarafından “*Dört Dershaneyi Havi Mekteb-i İbtida-i Projesinin Mikdar-ı İmâlat Cedvelidir*” başlığı ile farklı cephe düzeni arz edecek biçimde yeniden kurgulanmıştır.²² (Görsel 1-2-3)

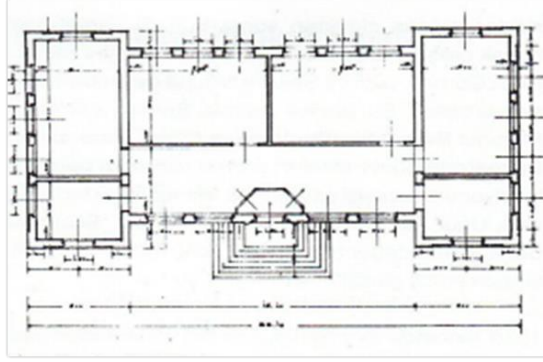
¹⁸ Kul, *age.*, s.67.

¹⁹ *Düstur*, Üçüncü Tertip, CiltV, s.336.

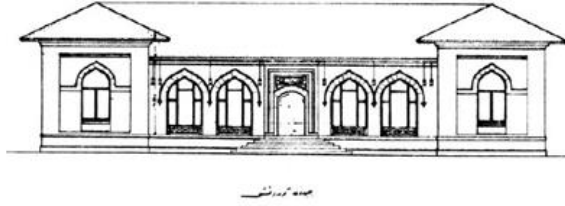
²⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180-9-0-0 / Genel – 98-475-1, 29.01.1930-17.06-1933.

²¹ M.Cemal, *Yeni Mektep Hyfzısıhhası*, Kanaat Kitapevi, İstanbul, 1930.

²² İki mimara ait birbirini tekrar eden projelerin bulunmasına dair tartışmalara değerlendirme kısmında yer verilmiştir.

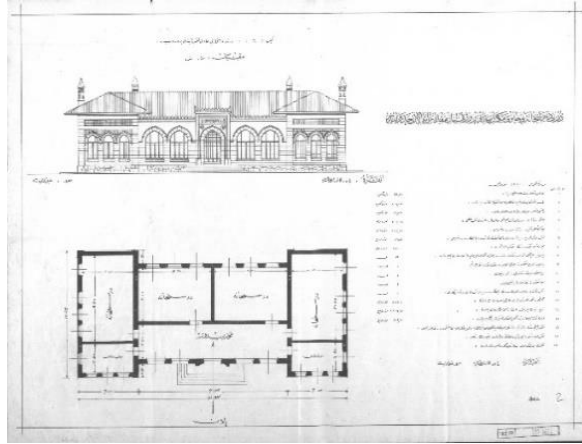

Görsel 1- Edirne Karaağaç İbtidai Mektebi Planı
(Yıldırım Yavuz)

2. Edirne Karaağaç Mektebi, cephe

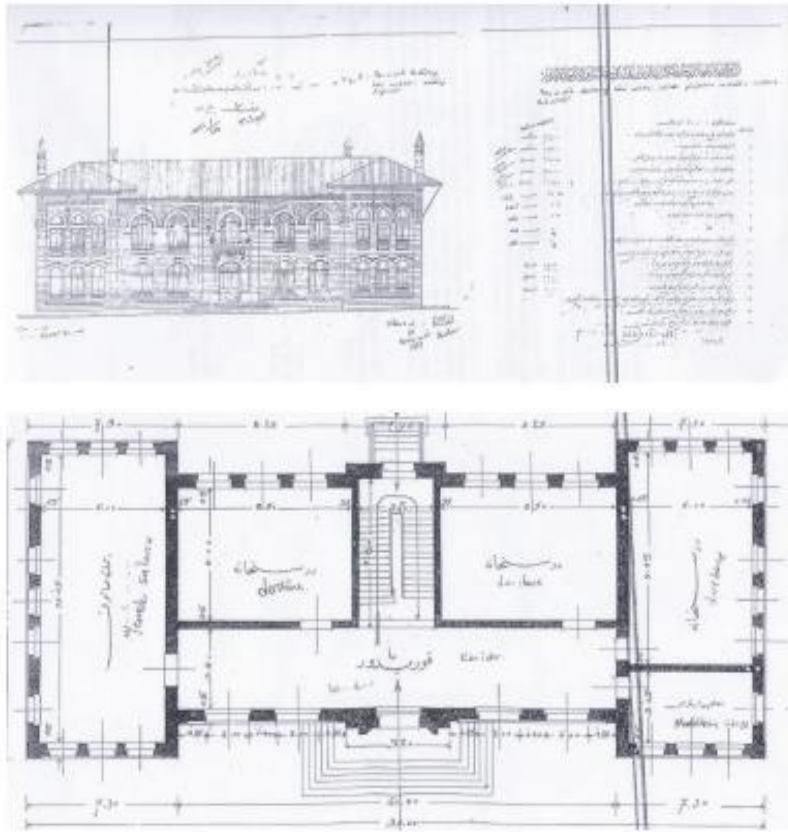
Görsel 2- Edirne Karaağaç İbtidai Mektebi Cephe Çizimi
(Yıldırım Yavuz)

Görsel 3- Mukbil Kemal’in ‘Dört Dershaneyi Havi Mekteb-i İbtida-i Projesinin Mikdar-ı İmâlat Cedvelidir’ başlıklı projesi²³

²³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri, Başkanlık Cumhuriyet Arşini (BCA), 180-9-0-0/Genel, 95-463-1, 18.07.1908-25-12-1923)

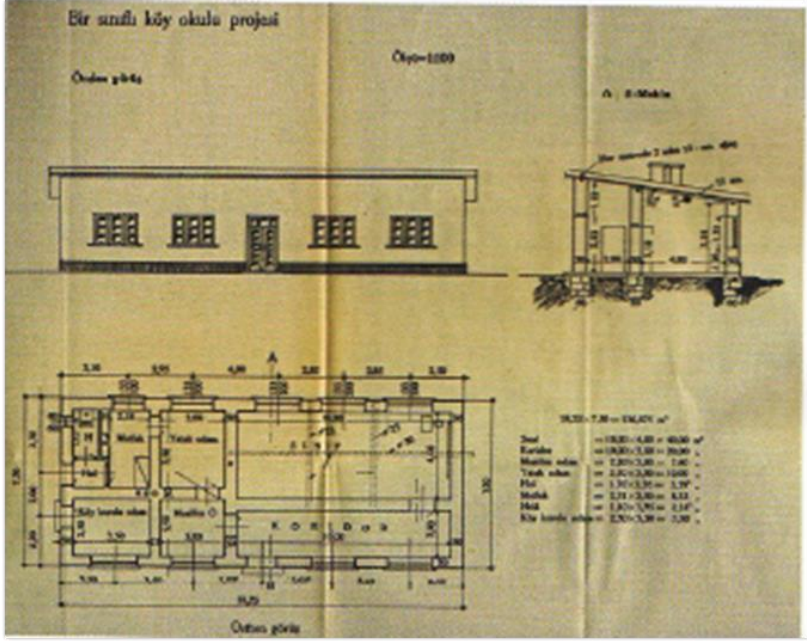
Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan tip okul projelerinden bir diğeri Gazi Latife Okulları projesinin tek katlı hâlidir. Sinop/Ayancık'taki Kurtuluş İlkokulunu ele alan bir çalışmada ²⁴; adı geçen okulun arşivini referanslayan bir belge; Mukbil Kemal Bey'e ait *'Beş ve Altı Dershaneyi Hâvi Mekteb-i İbtidai Projesinin Mikdar-ı İmâlat Cetvelidir.'* başlıklı çizimi kapsamaktadır. Dolayısıyla, bu proje; Gazi ve Latife Okulları projesi ile Erken Cumhuriyet'in kent ve ilçe merkezlerinde örneklerine sıkça rastladığımız; genellikle Cumhuriyet, Gazi, Mustafa Kemal vb. gibi isimlerle anılagelen okul yapıların özgün çizimi olmalıdır. Mukbil Kemal imzalı bu proje, şehir ve ilçe merkezlerine iki katlı olarak uygulanırken köy ve nahiyelerde tek katlı olarak uygulamaya koyulmuştur. (Görsel 4-5)

Görsel 4-5- Mukbil Kemal Bey'in *'Beş ve Altı Dershaneyi Hâvi Mekteb-i İbtidai Projesinin Mikdar-ı İmâlat Cetvelidir.'* başlıklı projesi
(Alper Atıcı)

²⁴ Alper Atıcı, Sinop-Ayancık'ta Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binası: Kurtuluş İlkokulu (Mehmet Akif Ersoy Ortaokulu), *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 1, s.435-455.

Bunun dışında 1933 yılında yayınlanan, İlk Mektep Plânları Albümünde de tip projeler malzeme ve sınıf sayısına göre ayrılarak verilmiştir.²⁵ 1937 yılında, Köy eğitmenleri kanununun yürürlüğe girmesinden sonra köylerde okulların yanı sıra bu okullarla beraber eğitmen ikametgâhı inşası da gündeme gelmiştir. Bu ilke doğrultusunda hazırlanan tip projelerde; sınıf, koridor, müdür odasının yanı sıra öğretilmen evi (mutfak, tuvalet, banyo, yatak odası) ve köy kurulu odası da mevcuttur. (Görsel 6-7)²⁶

Görsel 6- Köy Eğitmenleri Kanununa İstinaden Hazırlanan Tip Proje
(Nurşen Kul)

²⁵ Maarif Vekaleti, *İlk Mektep Planları Albümü*, Ankara, 1933.

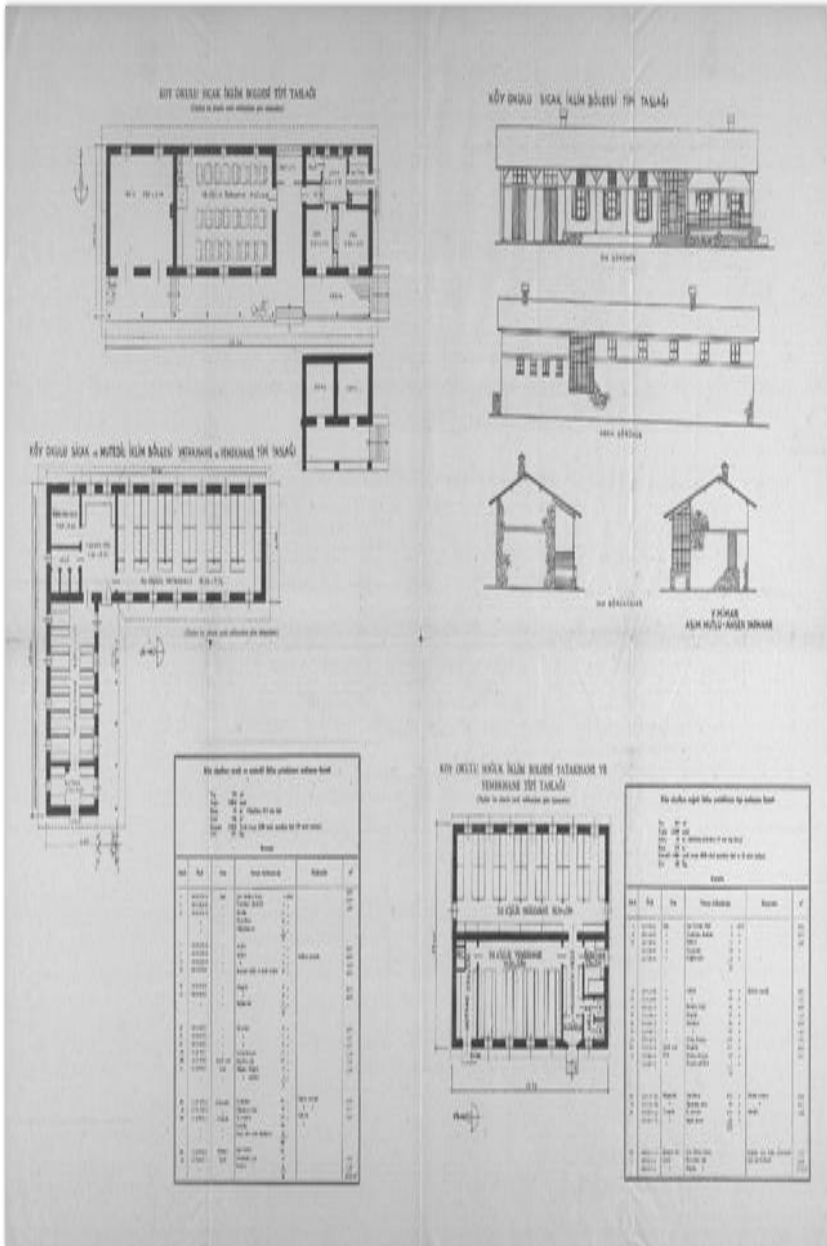
²⁶ Kul, *age.*, s. 68.

Görsel 7- Bu Tip Proje'nin Aydın Çine Kabalar Köyü'nde Uygulanmış Bir Örneği (Kadir Türkmen)

1940'lı yıllarda ise köy enstitüsünün kurulması ve bu enstitüden mezun olanlarının gidecekleri köylerdeki okulların inşası için mimarların katılımı ile bir yarışma düzenlenmiştir. Katılacak yarışmacılardan soğuk, sıcak ve mutedil iklim bölgelerini göz önünde bulundurarak üç tip proje yapmaları istenmiştir. Yarışmada; Asım Mutlu ve Ahsen Yapanar tarafından sıcak, soğuk ve ılıman iklimlere göre hazırlanan dersane işlik ve ikametgâhı içinde barındıran üç tip proje kabul edilmiştir ve ülke genelinde 1940'lı yıllardan 1950'li yıllara kadar inşa edilen okullar bu projelere göre hayata geçirilmiştir.²⁷ (Görsel 8)

²⁷ *BCA*, 180-9-0-0 / Genel – 98-475-1, 29.01.1930-17.06-1933.

Görsel 8- Köy Enstitülerinden Mezun Olanların Gidecekleri Köylerde İnşa Edilecek Okulların Tip Projesi (Sıcak İklim)

İnşa edilen örnekler incelendiği zaman bu okullar bölgede hangi malzeme çok ise ona göre inşa edilmekle beraber, ahşap zeminli ve içten ahşap tavanlı dıştan ise Marsilya tipi kiremit kaplı çatı ile örtülü olarak genelde çevre duvarları

ile çevrili geniş bir bahçeye, köye hâkim bir tepede inşa edilmişlerdir. Bodrum kat üzerine inşa edilen okullarda bu bodrum kat hem odunluk hem de ceza amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Denizli’de Erken Cumhuriyet Dönemi Köy Mektepleri (1929-1935)

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde 1935 yılında yapılan nüfus sayımı içinde barındırdığı ayrıntılarla bize çok kıymetli bilgiler vermektedir. 1935 nüfus sayımında; Denizli’nin altı ilçesi olduğu ve bu ilçeler ²⁸ dahil toplam nüfusunun 286.000 kişi olduğu kayda geçirilmiştir. Bu 286.000 kişiden 41.550 kişi okuma yazma biliyorken, 450 kişi sadece okumayı biliyor yazmayı bilmiyor, geriye kalan 244.000 kişi ise ne okuma ne de yazma bilmiyordur. ²⁹ Dolayısıyla bu nüfus sayımında yeni kurulan devletin yöneticileri, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e aktarılan eğitim mirasının pek iç açıcı olmadığı gerçeği ile karşılaşmışlardır.

Eğitim açısından Denizli ve ilçelerinde 1930 yılından sonra yoğun imâr faaliyetlerine girildiği görülmektedir. Denizli kent merkezinde; 1931 yılında Vali Halit Bey’in katkılarıyla Gazi İlk Mektebi açılmıştır. (Görsel 9) Bu mektepten sonra, yine kent merkezinde İsmet Paşa Kız Mektebi ve Hürriyet Mektebi gibi okulların açıldığı günümüze ulaşmasa da eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Denizli’nin ilçelerinde Cumhuriyet döneminde açılan ilkokul ise 1927 yılına tarihlendirilen Buldan 4 Eylül Mektebi ³⁰ ve Çivril 30 Ağustos Mektebi’dir.³¹ Bu okulların ardından Çal (1928), Acıpayam (1931), Sarayköy (1932) ve Tavas (1932) ³² ilçelerinde Gazi veya Cumhuriyet Mektebi adında birer okul açılmış ve bu okulların Çivril hariç hepsinde Mukbil Kemal’in beş ve altı derslikli olarak tipleştirdiği proje uygulanmıştır. (Bk. Görsel 4-5)

²⁸ Acıpayam, Tavas, Buldan, Çal, Çivril ve Sarayköy. Bu ilçelerin ve köylerinin detaylı nüfusları için bk. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *Genel Nüfus Sayımı Kati ve Mufassal Neticeler: Denizli Vilayeti 20 İlkesrin 1935*, Sayı 75, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1937.

²⁹ Tahir Kodal, “*Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*”, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli, 2015, s.106.

³⁰ Halil Özyiğit, Cumhuriyet’in İlk Mektepleri: Buldan Cumhuriyet Numune Mektebi/Dört Eylül Mektebi, *Türk Düşüncesi Yolunda Mehmet Akgün’e Armağan, Aktif Düşünce Yayıncılık*, s. 680.

³¹ Selda Özgün, *Denizli’deki Kamu Yapıları 1839-1940*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 44.

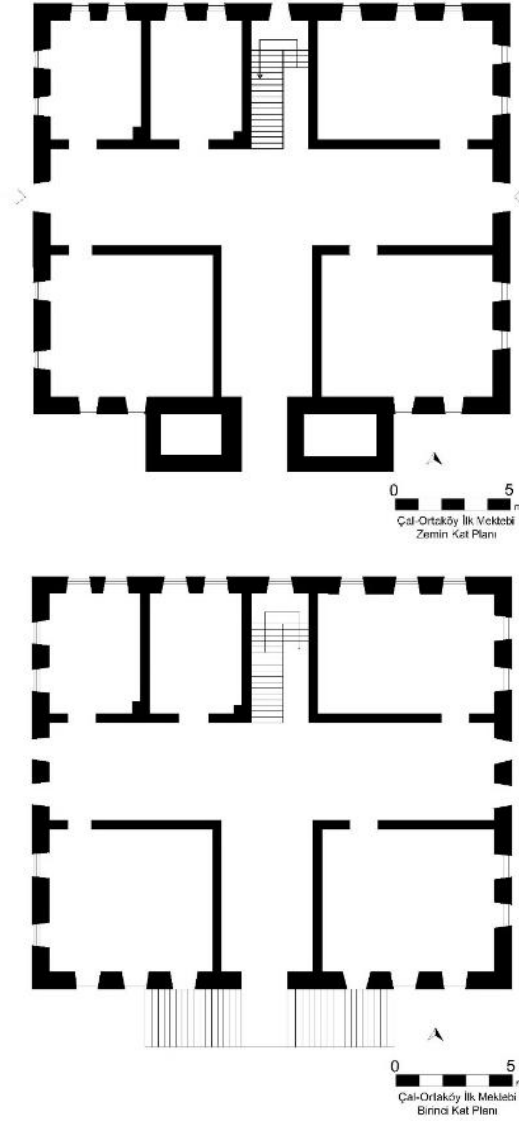
³² Özgün, agm., s. 29-71.

Görsel 9- Denizli Gazi İlk Mektebi (Kadir Türkmen)

Denizli’nin köy ve nahiyelerinde erken Cumhuriyet döneminde inŖa edilip günümüze ulaŖabilmiŖ okullardan en erken tarihliŖi al ilçesi Ortaköy’de yer alan binadır. Okulda uzun yıllar müdürlük yapmıŖ Fatih Kuzucu, yapının 1928 yılında inŖa edildiğini belirtmiŖtir. Millî Eēitim Bakanlıēı tarafından yayımlanan eser de Kuzucu’nun naklettiēi bilgilerle paralellik arz eder ve 1929 tarihini verir.³³ Adı geçen kitapta okulun bir kasaba okulu olduēu belirtilirken; Kuzucu da evre köylerde okul olmamasından kaynaklı olarak buraya diēer köylerden ērenci geldiğini aktarır. Gelgelelim, bir köy için bu boyutta okul inŖa edilmesi de rneēine pek rastlanılmıŖ bir durum deēildir. Ortaköy İlk Mektebi, iki katlı, kareye yakın plâni ile ele aldığımız diēer köy okullarından ayrılmaktadır.  giriŖi bulunan yapının, zemin katı ile birinci katı bakıŖımlı olarak tasarlanmıŖ ve T formu bir koridorun etrafına altı adet derslik yerleŖtirilmiŖtir. Diēer birimler ise müdür-muallim odası, deney odası vb. iŖlevler için tasarlanmıŖ olmalıdır. Yapıda st kata ıkıŖ merdiveni giriŖin aksına konumlandırılmıŖtır. (Görsel 10-11)

³³ Anonim, *İlkēretim Genel Mdrlēne Baēlı Ŗehir, Kasaba, Köy İlkokulları ve Bu Okullara Ait Bazı Bilgiler*, Milli Eēitim Basımevi, İstanbul, 1966, s. 182.

Görsel 10-11- Ortaköy İlk Mektebi Zemin ve Birinci Kat Plânı

(Kadir Türkmen)

Yapının cephesi çok sayıda pencere ile hareketlendirilmiştir. Bu pencerelerden birinci kata ait olanlarının söve ve lentoları dışa taşkın olarak tasarlanmış, aydınlatma problemini gidermek amacıyla da bu pencereler sınıflara doğru daha geniş tutulmuştur. Yapının cephesine hareket katan diğer unsurlar köşelerde taşıntı yaparak vurgulanmış plasterler ve bütün cepheyi dolanarak kat ayrımı yapan silmelerdir. (Görsel 12-13-14)

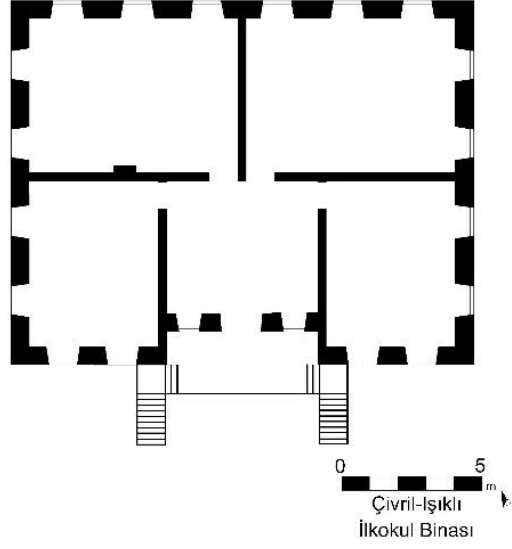
Görsel 12-13-14- Ortaköy İlk Mektebinden Genel Görünümler

(Kadir Türkmen)

Ortaköy Mektebi haricinde ele aldığımız köy okullarının tamamı milli mimarlık akımının etkilerini taşımaktadır. Bunlardan ilki plân kurgusu bakımından diğerlerinden ayrılan Işıklı İlk Mektebidir. Cephe tasarımından hareketle, Selda Özgün tarafından 1928-38 yılları arasına tarihlendirilen mektep,³⁴ Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan eserde 1932 yılına tarihlendirilmiştir.³⁵ Eğimli bir arazide, yüksek bir bodrum kat üzerine tek katlı olarak, U plân şemasında inşa edilen yapı, dört derslikli olarak tasarlanmış ve bu derslikler bir holün etrafına sıralanmıştır. Koridorun güneyine konumlanan sınıflar doğu ve batıdaki sınıflara nazaran daha büyük tutulmuş ve beşer pencere ile aydınlatılmıştır. (Görsel 15) Koridorun doğu ve batısındaki derslikler ise dörder pencereye sahip olup her mekândaki pencereler içe doğru daha geniş tasarlanmıştır. Yakın bir zamanda restore edilen yapının taban, tavan döşemeleri ahşaptandır. (Görsel 16)

³⁴ Selda Özgün, Işıklı İlk Mektebi, *Eumenera, Şeyhli – Işıklı, Ege Yayınları*, İstanbul, 2011, s.335-342.

³⁵ Anonim, *age.*, s.184.

Görsel 15- Işıklı İlk Mektebi Plânı (Kadir Türkmen)

Görsel 16- Işıklı İlk Mektebi Derslikten Görünüm (Kadir Türkmen)

Moloz taş malzeme ile inşa edilen yapının beden duvarlarındaki çatlamaların yıkılmaya sebebiyet vermemesi için duvarlar demirlerle birbirine tutturulmuştur. Işıklı İlk Mektebi, süsleme bağlamında hiçbir unsur içermemektedir. Cephesinde yer alan ve milli mimarlık akımının en büyük unsurlarından olan

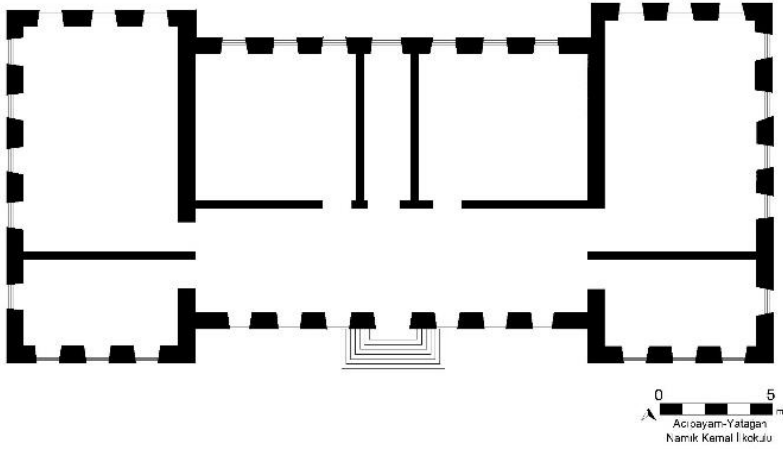
saçaklar ve her cepheye hâkim olan çok sayıdaki sivri kemerli pencereler bu basit görünümüne sahip yapıdaki en dikkat çekici unsurlardır. (Görsel 17-18)

Görsel 17-18- Işıklı İlk Mektebinden Genel Görünümler

(Kadir Türkmen)

1932 yılında inşa edilen Yatağan Namık Kemal İlk Mektebi,³⁶ bağılı olduğu ilçe olan Acıpayam’da yer alan ve yukarıda özgün çizimi verilen, Mukbil Kemal imzalı beş ve altı dershaneli iptidai mektebi projesinin prototipi olarak karşımıza çıkan Cumhuriyet İlk Mektebi’nin tek katlı olarak uygulanmış halini temsil eder. (Bk. Görsel: 4-19) H plân şemasında, su basman üzerine inşa edilen yapının, yan kanatlarında yer alıp ön cepheye bakan daha küçük boyutlu mekânlar muallim odası veyahut deney odası olarak tasarlanmış olmalıdır. (Görsel 19) Girişin aksında yer alan oda orijinal tasarımda zemin kat ile birinci kat bağlantısı sağlayan merdivenin bulunduğu bölüme aitse de proje tek katlı olarak uygulanmasından kaynaklı olarak muhtemelen okul müdürüne tahsis edilmiş bir oda olarak değerlendirilmiştir. Bu mekânlar haricinde kalan dört büyük mekân derslik olarak düşünülmüştür. Yapıda her mekânın taban ve tavan döşemeleri ahşaptan özgün olarak korunagelmıştır. (Görsel 20)

Görsel 19- Yatağan Namık Kemal İlk Mektebi Plânı (Kadir Türkmen)

³⁶ Anonim, *age.*, s. 180.

Görsel 20- Mektepteki Derslikten Görünüm (Kadir Türkmen)

Moloz taş malzemedен yığma duvar tekniğinde inşa edilip beden duvarlarının yüzeyi sıvayan Yatağan Namık Kemal İlk Mektebi, bünyesinde süsleme unsuru barındırmaz. Yapının ön cephesi ile arka cephesi ve iki yan cephesi birbirine simetrik olarak tasarlanmıştır. Cephelerde yer alan girintiler çıkıntılar haricinde her cephedeki sivri kemerli pencereler ve geniş saçaklar dönemin mimari modasını yansıtan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. (Görsel 21-22-23)

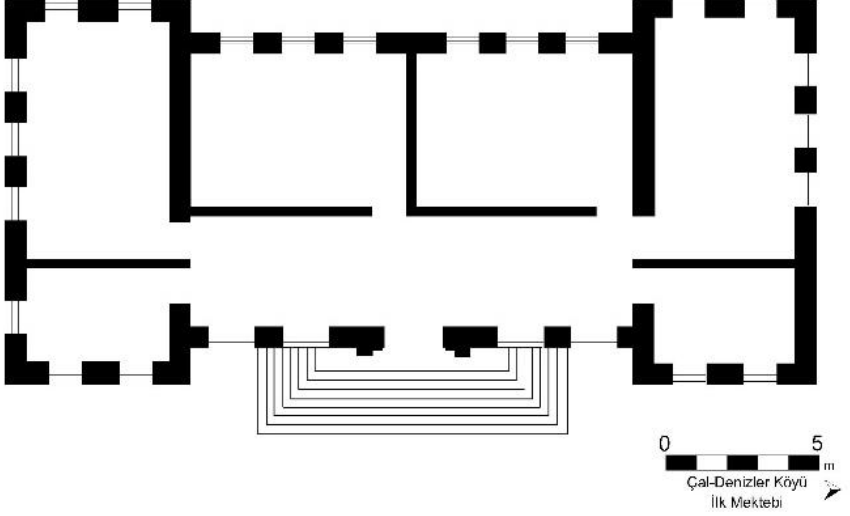

Görsel 21-22-23- Yatağan Namık Kemal İlk Mektebi Cephelerden Genel Görünüm (Kadir Türkmen)

Denizli'deki köy mektepleri arasında tip proje arz eden bir diğer yapı Ortaköy gibi Çal ilçesine bağlı Denizler Köyü'nde yer alan İlk Mekteptir. 1933 yılında inşa edilen bu okul,³⁷ Mimar Kemalettin'in Edirne Karaağaç İbtidaisi için hazırladığı proje ile Mukbil Kemal'in dört dershaneli olarak projelendirdiği İbtidai Mektebi çiziminin Denizler Köyündeki yansımasını temsil eder. (Bk. Görsel 1-3 ve Görsel 24) Denizler İlk Mektebi, H plân şemasında, yüksek bir bodrum üzerine tek katlı olarak inşa edilmiş ve kuzey cephede bu bodrum kata bir giriş verilmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi bu bodrum katlar odunluk ve öğrencilere ceza mekânı olarak işlevlendirilmiştir. Denizler İlk Mektebi de diğer binalar gibi koridor etrafında gelişim gösteren bir tasarım sergiler. Giriş kapısından sonra ulaşılan dikdörtgen formlu bir koridorun etrafına dört büyük, iki küçük mekân yerleştirilmiştir. Yatağan örneğinde olduğu gibi büyük mekânlar derslik, küçük mekânlar muallim odası, işlik, deney odası olarak tasarlanmış olmalıdır. Farklı olarak Denizler İlk Mektebi'nde, Namık Kemal İlk Mektebi'nde görülen, girişin aksına konumlanmış bir mekân bulunmaz. Mektep döşeme bağlamında özgünlüğünü korumaktadır. İç mekânda taban ve tavan

³⁷ Anonim, *age.*, s. 181.

döşemelerinin ahşaptan olduğu görülür. Yapı dışta kiremit kaplı kırma çatı ile örtölüdür. (Görsel 25)

Görsel 24- Denizler İlk Mektebi Plânı (Kadir Türkmen)

Görsel 25- Denizler İlk Mektebi Derslikten Görünüm (Kadir Türkmen)

Denizler İlk Mektebi de diğeri yapılar gibi moloz taş malzemeden yığma duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Milli mimarlık akımının en büyük temsil uygulamalarından olan sivri kemerler ve geniş saçaklar cepheye hâkimdir. Diğeri

yapılardan farklı olarak Denizler İlk Mektebi'nde birkaç süsleme unsuru yer alır. Bu süslemeler ahşap saçağın alt yüzeyine kabartma olarak işlenmiş yıldız motifi ve karelerdir. (Görsel 26-27-28)

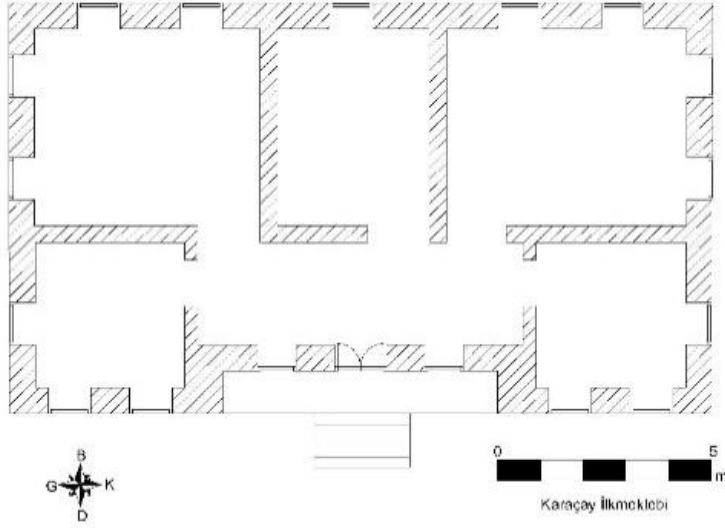

Görsel 26-27-28- Denizler İlk Mektebi Cephelerden ve Saçaktan Görünüm

Yukarıda ele aldığımız okulların aksine Honaz Karaçay ve Çivril Kocayaka İlk Mektepleri mütevazi boyutları ile köy okulu hüviyetine çok daha uygun yapılarıdır ve plân bağlamında her iki okul da birbirine benzer tasarım sergiler. Bu okullardan ilki ve daha erken tarihli si 1932 yılında inşasına başlanılıp 1934 yılında bitirilen Honaz Karaçay Mektebidir.³⁸ Adı geçen okul, yüksek bir platform üzerine tek katlı olarak, U plân şemasında inşa edilmiştir. Yuvarlak kemerli bir kapıdan sonra erişilen dikdörtgen formlu koridor birbirinden farklı boyuttaki mekânlara dağılımı sağlar. U’nun kollarını ve n cephedeki çıkıntıları oluşturan mekânlar diğerlerine nazaran daha küçük boyutlu olarak tasarlandığından diğer okullarda olduğu gibi muallim odası, işlik vb. olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Girişin aksına ve onun iki yanına konumlanan mekanlar ise okuldaki derslikleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla Karaçay İlk Mektebi  derslikli bir okul olarak karşımıza çıkar. Yapıda, tavan döşemeleri özgünlüğünü korurken zemin döşemesi zamanla oluşan çökmelerden sonra mermere dnştirlmştir. (Görsel 29-30)

³⁸“Karaçay İlk Mektep (İlkokul) – Denizli”,

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/karacay-ilk-mektep-ilkokul>
(Erişim Tarihi: 25.06.2022)

Görsel 29- Karaçay İlk Mektebi Plânı (Kadir Türkmen)

Görsel 30- Mektebin İçinden Görünüm (Kadir Türkmen)

Honaz Karaçay İlk Mektebi, Denizli’de Milli Mimarlık Akımının son örneğini oluşturması bakımından da önemlidir. Bu yapıda görülen sivri kemerli pencereler, sırasıyla yerini yuvarlak kemerli ve düz lentolu pencerelere bırakacaktır. Ele aldığımız bütün yapılar gibi moloz taş malzemeden inşa edilen Karaçay İlk Mektebi, dışta dört yana eğimli Marsilya tipi kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür. Giriş kapısının iki yanına konumlanan ancak özgünlüğü hususunda çıkarım yapılması güç olan Gazi Mustafa Kemal’in Afyon

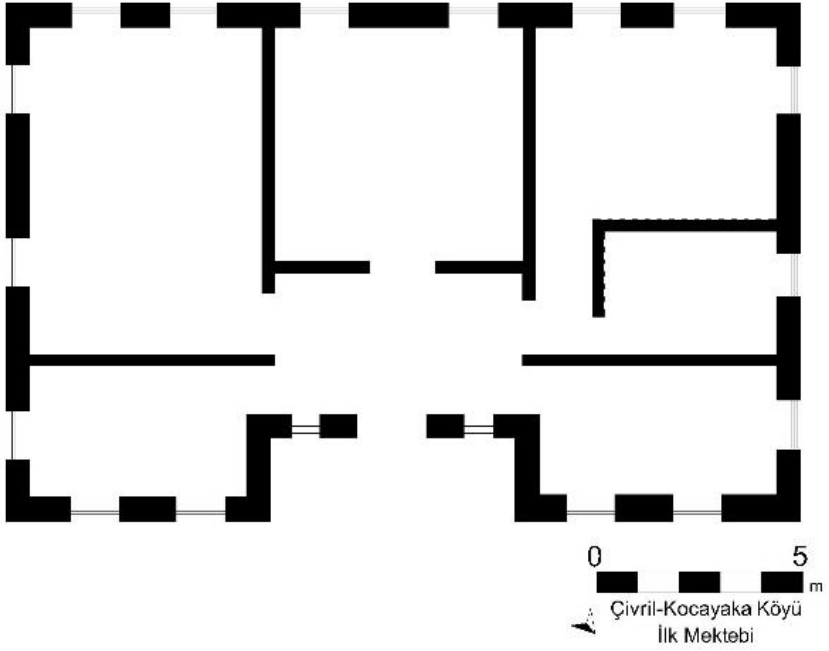
Kocatepe'deki yürüyüşünün tasviri yapıdaki tek süsleme unsudur. (Görsel 31-32-33)

Görsel 31-32-33- Karaçay İlk Mektebi Cephesinden Genel Görünümler
(Kadir Türkmen)

Kocayaka İlk Mektebi ele aldığımız yapılar içerisinde tarihi kesin olmayan tek yapıdır. Adı geçen okul Denizli’de Birinci Milli Mimarlıktan, II. Ulusal Mimarlığa geçiş aşamasını temsil etmektedir. Sivri kemerli pencere kullanımının son bulduğu ve cepheye yuvarlak kemerlerin hâkim olduğu yapıdan sonra, 1935-37 yıllarında Tavas’a bağlı Kızılcabölük’te inşa edilen Cumhuriyet İlk Mektebi artık II. Ulusal Mimarlık etkileri taşımaktadır. Dolayısıyla, Kocayaka İlk Mektebi’nin 1932-1935 yılları arasında inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. Çivril ilçesine bağlı Kocayaka köyünde yer alan mektep, plân kurgusu bakımından Karaçay İlk Mektebi’ni tekrar eder. Moloz taş malzemeden yığma duvar tekniğinde inşa edilen yapı, U plân şemasına sahiptir. Yuvarlak kemerli bir giriş kapısından sonra ulaşılan koridor birbirinden farklı boyuttaki mekânlara dağılımı sağlamaktadır. Bu mekânlardan kuzey cepheye bakan daha küçük boyutlu mekânlar diğer yapılarda olduğu gibi idari ve deney amaçlı kullanılan odalar olmalıdır. Girişin aksına ve onun iki yanına konumlanan mekânlar ise derslikleri oluşturur. Dolayısıyla Kocayaka İlk Mektebi de üç derslikli bir okuldur. Ancak daha sonraları güneybatıda yer alan derslik bir duvar ile bölünerek ek bir mekân daha elde edilmiştir. Âtıl vaziyetteki yapının ahşap tavan ve zemin döşemelerindeki çözümlerin yanı sıra dışa taşıntı yapan saçığın yüzeyinde de yıkılmalar mevcut olup mimarlık tarihi açısından önemi olan bu yapının güncel hali yıkılmaya yüz tutmuştur. (Görsel 34-35-36)

Görsel 34- Kocayaka İlk Mektebi Plânı (Kadir Türkmen)

Görsel 35- Kocayaka İlk Mektebi Derslikten Görünüm
(Kadir Türkmen)

Görsel 36: Kocayaka İlk Mektebi Giriş Cephesinden Görünüm

(Kadir Türkmen)

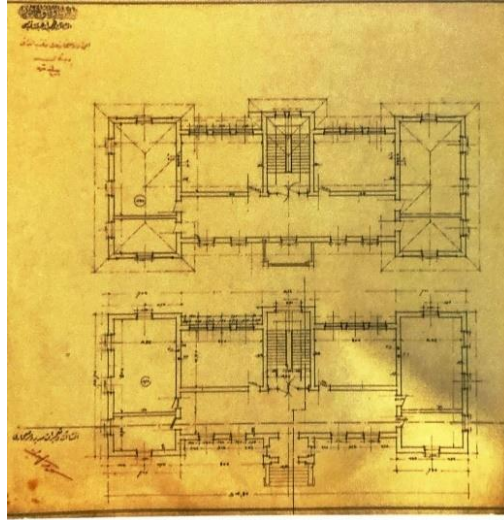
Değerlendirme

Denizli'nin nahiye ve köylerinde bulunan Erken Cumhuriyet Dönemi (1929-1935) eğitim yapılarının ele alındığı bu çalışmada belirtilen tarih aralığına ait altı adet okul tespit edilmiş ve bu okullar incelenmiştir. Bu okullardan Ortaköy İlk Mektebi, 1929 yılında inşa edilmiş olup iki katlıdır. Diğer beş yapı ise 1932-1935 yılları arasında inşa edilmiş tek katlı binalardır. Dolayısıyla, Ortaköy İlk Mektebi gerek anıtsallığı gerek sınıf sayısı açısından bir nahiye veya köy statüsünden çok şehir merkezlerinde veya ilçelerde inşa edilen okullar statüsündedir. Bunun gerekçesi ise maddi zorluklardan dolayı her köye bir okul inşa edilemeyip merkezî konumdaki bir köye inşa edilen okulun daha kapsamlı Görselde yapılarak çevre köylerdeki öğrencilerin bu okulun bünyesinde toplanması ile açıklanabilir.

Diğer okullara bakıldığı zaman; 1932 yılında inşa edilen Yatağan Namık Kemal İlk Mektebi, Mimar Kemalettin'in 1919 yılından evvel projelendirdiği "altı derslikli iptidai mektebi projesi" ile Mukbil Kemal Taş'ın 1923 yılında "beş ve altı derslikli iptidai mektebi" olarak projelendirdiği çizimin tek katlı örneğini; 1933 yılında inşa edilen Denizler İlk Mektebi ise 1913 yılında Mimar Kemalettin'in "Edirne Karaağaç İptidaisi" için hazırladığı proje ile Mukbil Kemal'in "dört derslikli iptidai mektebi" projesinin uygulandığı örneğini temsil etmesi açısından önemlidir. H plân şemasına sahip bu iki okul da dört büyük sınıf, iki küçük sınıftan oluşmaktadır. Yatağan Namık Kemal İlk Mektebi'nde

farklı olarak girişin karşısında bir müdür odası bulunmaktadır. Bu farklılık projenin orijinalinde iki katlı olarak tasarlanıp köy ve nahiyelerde tek katlı olarak uygulanmasından kaynaklanmaktadır.

İlk örnekleri Kemalettin Bey tarafından tasarlanan bu projelerin daha sonraları Mukbil Kemal Bey tarafından tekrar edilmesi ilginçtir. Esasen, burada Gazi ve Latife Okulları’nın projesini tartışmak da yararlı olacaktır. Aslanoğlu, Ankara’daki bu ikiz binaların 1924-1926 yılları arasında Mukbil Kemal Taş tarafından tasarlandığını belirtir. Buradan hareketle de Cumhuriyet’in birçok kent ve ilçe merkezinde örneğine rastladığımız bu yapılar, Mukbil Kemal’in projesine atfedilir. Yukarıda da değinildiği gibi; 25-29 Aralık 1923 tarihli proje (Bk. Görsel: 4-5) bu tasarımın özgün çizimini içerir. Dolayısıyla Mukbil Kemal Bey tarafından ilk önce Ankara için tasarlanan bu proje daha sonra diğer kentlerde uygulanmak için tipeştirilmiş olmalıdır. Ancak bu projenin birebir aynısı, Kemalettin Bey tarafından çok daha öncesinde “Altı Derslikli Mekteb-i İptidai Projesi” başlığı ile ele alınmıştır. (Görsel 37) Üstelik, proje üzerinde Kemalettin Bey’in “İnşaat ve Tamirat Müdür ve Ser Mimarı ” imzası da bulunmaktadır.³⁹ Aşağıda da değinileceği gibi, Kemalettin Bey bu görevi 1909-1919 yılları arasında icra etmiş olduğuna göre proje 1919 tarihinden önce tipeştirilmiştir.

Görsel 37- Mimar Kemalettin’e Ait Altı Derslikli Okul Projesi⁴⁰

³⁹ Yıldırım Yavuz, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin*, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Ortak Yayını, Ankara, 2009, s. 268.

⁴⁰ Aynı yer.

Görüldüğü gibi, Mukbil Kemal Taş tarafından 25-29 Aralık 1923 senesinde projelendirilen iki proje olan beş ve altı dershaneli iptidai mektebi ile dört dershaneli iptidai mektebi projeleri aslında çok daha öncesinde Kemalettin Bey tarafından tasarlanmıştır. Bunun sebebi, iki mimarın kariyerindeki kesişim noktalarından kaynaklanıyor olmalıdır. Kemalettin Bey, Sanayi-i Nefise Mektebinde Nazariyat-ı Mimariye adında dersler vermiştir.⁴¹ Mukbil Kemal Taş da Kemalettin Bey'in görev yaptığı bu okuldan 6 Ağustos 1911 tarihinde mezun olmuştur.⁴² Buna ilaveten Kemalettin Bey'in 1909 yılında Evkaf Nezareti bünyesinde kurulan İnşaat ve Tamirat Heyeti'nin başına atanması ve bunu takiben Aralık 1910 yılında Hayri Efendi'nin Evkaf Nazırı olarak tayiniyle beraber İnşaat ve Tamirat Heyeti'nin kadroları oldukça genişletilmiştir.⁴³ 1911 yılında Mukbil Kemal Bey de bu kadroda kendine yer bulmuş ve 1917 yılına kadar burada görevini sürdürmüştür.⁴⁴ Kemalettin Bey de bu tarihler arasında aktif görevde olup 1919 yılında görevine son verilmiştir.⁴⁵ Üstelik bu görev süresi boyunca iki mimar birlikte projeler de üretmiştir. Bu projelerden birisi olan "Hicaz Demiryolu Müdiriyyet-i Umumiyesi Binasına" ait çizimde iki mimarın da imzası bulunmaktadır.⁴⁶ Dolayısıyla her iki mimarın kariyerindeki kesişim noktaları, aralarında usta-çırak, hoca-öğrenci ilişkisinin var olabileceğini ya da Evkaf'taki görev süreleri boyunca bu iki bu projeyi birlikte üretmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

Yatağan, 1935 nüfus sayımına göre köy statüsündedir. Ancak sınıf sayısı bakımından ele alındığında bu okullar nahiye tipi okullardır.⁴⁷ Bu plân tipi şehir merkezlerinde iki katlı olarak sıkça uygulanmıştır.⁴⁸ Ancak köy ve kasabalarda

⁴¹ Sedat Çetintaş, "Mimar Kemalettin, Mesleği ve Sanat Ülküsü", *Güzel Sanatlar*, Sayı, 5, 1944, s. 164.

⁴² Ali Cengizkan, "Mukbil Kemal Taş (1891-?): Bir Geçiş Dönemi Mimarı", *Arredamento Mimarlık*, 2003, s.112.

⁴³ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, Mimar Kemalettin'in Yazdıkları, Şevki Vanlı Mimarlık Yayınları, Ankara, 1997, s. 7.

⁴⁴ Cengizkan, *age.*, s. 112.

⁴⁵ Yavuz, *age.*, s 31.

⁴⁶ Türkan İrgün Uzun ve Mahmoud Zeln El Abidin, "Hicaz Demiryolu Genel Müdürlük Binası / Hicaz Demiryolu Müdiriyyet-i Umumiyesi Binası Projesi Özgün Çizimleri Üzerinden Okuma", *Megaron*, Cilt 12, Sayı 4, 2017, 575.

⁴⁷ Nahiye tipi okullarda beş yıllık eğitimin tamamı verilmekteydi. Köy tipi okullarda ise eğitimin ilk üç yılı verilmekteydi. Köy tipi okulları bitiren öğrenciler eğitim hayatına devam etmek isterlerse 4. ve 5. sınıfı okumak için nahiyelere, ilçelere veya il merkezine gitmekteydi; bk. Akyüz, *age.*, s. 346.

⁴⁸ Denizli, Sarayköy, Acıpayam, Çal, Tavas ve Buldan'da inşa edilen okullar bu tip projenin ürünüdür; bk. Özgün, *agm.*, s. 29-71. Benzer örnekler Anadolu'nun birçok şehrinde rastlamak

inŖa edilen benzer örnekler de mevcuttur. Bunlardan ilki, İzmİr’de demiŖ, Konaklı Ŗehit Er Kâmil Akan İlkokuludur. Okul, NurŖen Kul’a göre 1928-30 yılında ⁴⁹, Millİ Eēitim Bakanlıēı tarafından yayımlanan esere göre ise 1933 yılında inŖa edilmiŖtir.⁵⁰ Bu tip projenin uygulandıēı okullardan bir diēeri Konya AkŖehir’de bulunmaktadır.⁵¹ Bugün bir ilēe statüsünde olan ancak Cumhuriyet’in baŖlarında AkŖehir’e baēlı bir kasaba olan Tuzlukēu’da yer alan bina 1934 tarihli dir. ⁵² Deēindiēimiz, Denizli, İzmİr ve Konya rneklerinde; Yataēan 1864, Konaklı (Adagme) 2213, Tuzlukcu ise 2011 kiŖilik bir nüfusa sahiptir. Buradan hareketle bu plân tipinin 2000’e yakın nüfusa sahip köy ve nahiyelerde inŖa edildiēi ileri sürülebilir. (Bk. Görsel:17-18-19 ve Görsel:38-39) Denizler İlk Mektebi ile benzer plna sahip okullara İzmİr Konak Zafer İlkokulu (1926) ve Karaman Cumhuriyet ⁵³ İlkokulu rnek olarak verilebilir.

Görsel 38- Yataēan Namık Kemal İlk Mektebi ile Tip Proje Arz Eden Ŗehit Er Kâmil Akan İlk Okulu (NurŖen Kul)

da mümkündür. Bu örneklerden bazıları; Karaman İmareti İlkokulu, Isparta Senirkent Turan İlkokulu, Isparta Ŗarkikaraēaē İsmet İnönü İlkokulu, Afyonkarahisar Kadınana İlkokulu, UŖak Gazi Mustafa Kemal İlkokulu’dur.

⁴⁹ Fatma NurŖen Kul, *A New Approach For Defining The Conservation Status of Early Republican Architecture Case Study: Primary School Buildings in İzmİr*, YayınlanmamıŖ Doktora Tezi, Ortadoēu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2010, s. 44.

⁵⁰ Anonim, *a.g.e.*, s. 299.

⁵¹ Göksü zden ner, *Konya Merkez ve İlçelerinde Erken Cumhuriyet Dönemi Eēitim Yapıları, Turkish Studies Social Sciences*, Cilt 14, Sayı 3, 2019, Ankara, s. 893.

⁵² Anonim, *age.*, s. 354.

⁵³ Yavuz, *age.*, s.79.

Görsel 38- Konya (Akşehir) Tuzlukçu İlk Okulu (Göksü Özden Öner)

Görsel 39- Kemalettin Bey'in Edirne Karaağaç için Hazırladığı Projenin Karaman'daki Örneği Cumhuriyet İlk Mektebi (Yıldırım Yavuz)

Plân olarak ele aldığımızda Işıklı, Karaçay ve Kocayaka İlk Mektepleri, Ters U plân şemasına sahip okullardır. Ancak Işıklı İlk Mektebi'nin iç mekân tasarımı bu iki örnekten ayrılmaktadır. Bu da bize bu okulun yerel usta ve mimarların inisiyatifiyle inşa edilmiş olabileceği ihtimalini düşündürmeye sevk etse de 1927 yılındaki kanuna göre Maarif Nezareti'nin gönderdiği plânlar dışında okul inşaatı yapılmasının yasaklanması bu savı çürütür. Haliyle, Işıklı İlk Mektebi ile benzer mektep yapılarının var olup olmadığı yapılacak çalışmalar sonucunda ortaya çıkacaktır.

Karaçay ve Kocayaka İlk Mektepleri ise Mimar Kemalettin’in Edirne Karaağaç için tasarladığı projenin köy okulu tipine göre üç sınıflı olarak uyarlanması ile elde edilmiş okullar olmalıdır. Belirtildiği gibi köylerde Cumhuriyetin ilk yıllarından 1939 yılında kadar eğitimin ilk üç yılı verilmekteydi. Honaz-Karaçay ilkokulunun 1934-44 yıllarında üç yıllık eğitim vermesi de bu ihtimali güçlendirmektedir.⁵⁴ Denizli dışında, İzmir Ödemiş Suludere Köyü okulunun cephe tasarımı Honaz Karaçay ve Çivril Kocayaka İlk Mektepleri’nin cephe tasarımları ile benzer özellikler taşımaktadır ancak günümüze ulaşamamasından dolayı plân tasarımı hakkında net bir çıkarım yapmak zordur.⁵⁵ (Görsel 40)

Görsel 40- Suludere İlk Mektebi (Nurşen Kul)

Ele alınan altı örneğin cephe tasarımlarına bakacak olursak: Ortaköy İlk Mektebi bu açıdan da diğer örneklerden ayrılmaktadır. Çalışmadaki iki katlı tek örnek olan okulun cephesinde çok sayıda pencere kullanılmıştır. Ancak bu pencereler diğer örneklerde olduğu gibi sivri kemerli ya da yuvarlak kemerli değil basık kemerlidir ve söveleri dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Yapının köşelerinin vurgulanması da diğer yapılardan ayrılan bir diğer özelliktir. Öte yandan beden duvarlarından dışa taşıntı yapan saçaklar ile diğer örneklerle benzerlik taşımaktadır. Köy okulları kapsamında mevcut çalışmaların azlığından dolayı Ortaköy İlk Mektebi ile benzer örneklerin olup olmadığı yapılacak olan çalışmalar sonucunda ortaya çıkacaktır. Geriye kalan beş örnekten Kocayaka İlk Mektebi’nde pencere düzenine yuvarlak kemerler hâkimdir ve bu yapı bir tek bu yönü ile cephe bağlamında diğerlerinden ayrılmaktadır. Yatağan Namık Kemal,

⁵⁴“Karaçay İlk Mektep (İlkokul) – Denizli”, Türkiye Kültür Portalı, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/karacay-ilk-mektep-ilkokul> (Erişim Tarihi: 25.06.2022)

⁵⁵ Kul, *age.*, s. 67.

Denizler, Karaçay, Işıklı İlk Mektepleri ise sivri kemerli pencereler, beden duvarından taşıntı yapan saçaklar, dışa taşkın olarak tasarlanan yan kanatları ile benzer cephe tasarımına sahip okullardır. Özellikle, Denizler ve Işıklı İlk Mekteplerinde bodrum katın ayrı bir mekân gibi odacıklardan oluşması bu iki yapıya bazı cephelerde iki katlı bir görünüm kazandırmıştır. Yapıların cephelerinde dikkat çeken bir diğer unsur silmelerdir. Ortaköy İlk Mektebi'nde zemin kat ile birinci katı, Yatağan Namık Kemal İlk Mektebi'nde ise zemin kat bodrum katı birbirinden ayırmak için silmeler kullanılmıştır. Bu silmeler bütün cepheyi dolaşmaktadır. Işıklı İlk Mektebi'nde ise silmeler bu iki örnekteki gibi dışa taşkın olarak belirtilmese de bodrum kat ile zemin katı birbirinden ayıran silmenin varlığı dikkat çeker. Denizli Baklan ve Güney Hükümet Konakları ⁵⁶ İzmir Ödemiş Konaklı Şehit Er Kâmil Akan ilkokulu, Kayseri-Pınarbaşı Kaynar Kasabası (1934) ile Kayseri Artmak Köyü İlkokulları,⁵⁷ Mersin Mezitli Taş Mektep⁵⁸ gibi okullar farklı cephe tasarımlarına rağmen tıpkı Denizli örneğinde olduğu gibi Millî Mimarlık Akımı'nın farklı illerin köy ve kasabalarındaki yansımalarıdır.

Yapılarda kullanılan malzemelere bakacak olursak hepsinin yığma taştan kâgir olarak inşa edildiği görülmektedir. Sadece Işıklı İlk Mektebi'nin kireç harcı ile sıvanmayıp sade bırakıldığı diğer tüm örneklerinin ise kireç harcı ile sıvanarak üzerlerinin boyandığı dikkat çekmektedir. Yığma taş ile inşa edilen bu yapıların duvar kalınlıkları 60-85 cm. aralığında değişmektedir.

Binaların iç mekânında kullanılacak malzemelerde 1930 yılında yazılı bir kurala bağlanmıştır.⁵⁹ Bu kurala göre okulların döşemeleri kuru tahtadan inşa edilmeli dışta ise yağmur ve kar suyu birikmemesi için eğimli kırma çatı ile örtülmeli ve üzeri ise Marsilya tipi kiremit ile kaplanmalıdır. Ele alınan örneklerin tümünün orijinalinde zemini, tavanı ve dıştaki örtüsü belirtilen tanıma uymaktadır. Ancak Ortaköy ve Karaçay örneklerinin daha sonraki onarımlarda zeminin çökme ihtimaline karşı mermer ile yenilendiği görülmektedir.

⁵⁶ Halil Özyiğit, *Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapılarına Denizli'den İki Örnek: Baklan ve Güney Hükümet Konakları*, II. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırma Kongresi, Ankara, 2017, s. 1-29.

⁵⁷ Özbek, *age.*, s. 83-289.

⁵⁸ Özgehan Kavas, *Mersin'de Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1945) Köy Okulları Mimarisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2020, s. 63-80.

⁵⁹ M.Cemal, *age.*, s. 13.

Sonuç

Eğitim bir ülkenin kalkınmışlık seviyesini gösteren en önemli unsurların başında gelmektedir. şu anda bulunduğumuz coğrafyaya uzun yıllar hükmeden Osmanlı İmparatorluğu’nda yaklaşık 450 yıl boyunca medreseler ve sıbyan mektepleri eğitim sisteminin başını çekmiştir. Fakat bu kurumların yetersiz gelmesi ve bozulmasıyla birlikte 18.yüzyılın sonlarından başlayarak 19. yüzyılın sonlarına kadar özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde modern anlamda eğitim veren okullar ülke genelinde maddi imkanlar el verdikçe yaygınlaştırılmaya çalışılmış ve bu sayede Osmanlı’nın geleneklerine sadık, itaatkâr bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır. Cumhuriyet’in kurulması ile birlikte devlet adamları, kendi ideolojisini benimseyecek, laik bireyler yetiştirmek maksadıyla eğitim alanında birçok reforma imza atmış ve eğitimi ülkenin en ücra köşesine kadar yaymayı hedeflemiştir. Bu hedefe hızlı bir biçimde ulaşmak için de okul inşaatı bir sisteme bağlanmış ve tip proje geleneği ön plana çıkmıştır. Uygulanan bu tip projelerin seçiminde iklim, coğrafya, malzemenin mevcudiyeti ve nüfus gibi faktörler etkili olmuş bu durum da ülkenin her bölgesinde benzer plân ve cephe tasarımına sahip okulların inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur. 1929-35 yılları arasında, altı yıllık bir zaman diliminde inşa edilmiş olan, benzer plân ve cephe kurgusuna sahip bu okulların hemen hemen hepsi dönemin mimari modası olan Milli Mimarlık Akımının kentsel yönetimin en küçük idari birimi olan köylerdeki tezahürleri olması açısından önemlidir. Son söz olarak, yıllar süren savaşların akabinde Gazi Mustafa Kemal önderliğinde kurulmuş, Türkiye Cumhuriyeti ideolojisini genç nesillere aktarma amacıyla büyük parasal imkânsızlıklarla, köylünün maddi ve manevi gücüyle inşa edilmiş ve mimarlık tarihi açısından kıymetli olan bu eserlerin güncel hali iler acısıdır. Bu yapılar tez vakitte asli haline uygun olarak restore edilip okul olarak olmasa da farklı işlevlerle kullanılması elzemdir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C Cumhuriyetbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),

180-9-0-0/Genel, 95-463-1, 18.07.1908-25-12-1923

180-9-0-0/Genel – 98-475-1, 29.01.1930-17.06-1933

Resmî Yayınlar

Anonim (1966) *İlköğretim Genel Müdürlüğüne Bağlı şehir, Kasaba, Köy İlkokulları ve Bu Okullara Ait Başı Bilgiler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Maarif Vekâleti (1933) *İlkemektep Planları Albümü*, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (1937) *Genel Nüfus Sayımı Kati ve Mufasssal Neticeler: Denizli Vilayeti 20 İlkteşrin 1935*, Sayı 75, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.

Kitaplar, Makaleler, Tezler

AKYÜZ Yayha (2018) *Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000- M.S 2018*, Pegem Akademi, Ankara.

ALPATUĞ Leyla (2012) *Cumhuriyet'in Mimarı Ernst Arnold Egli: Türkiye Yılları, Anılar ve Ankara İçin Yapılar*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.

ASLANOĞLU İnci (2001) *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923-1938)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

BAŞGÖZ İlhan (2004) *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, Pan Yayıncılık, İstanbul.

CENGİZKAN Ali (2003) Mukbil Kemal Taş (1891-?): Bir Geçiş Dönemi Mimarı, *Arredamento Mimarlık*, s. 112-119.

ÇETİNTAŞ Sedat (1944) Mimar Kemalettin, Mesleği ve Sanat Ülküsü, *Güzel Sanatlar*, Sayı 5, s 160-173.

ERNST A. Egli (2017) *Genç Türkiye İnşa Edilirken*, Çev. Güven Göktan UÇER, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

GÖKSU ÖZDEN Öner (2019) Konya Merkez ve İlçelerinde Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları, *Turkish Studies Social Sciences*, Cilt 14, Sayı 3, 2019, s. 881-903.

KAPLUHAN Erol (2014) 1921 Maarif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 5, Sayı 8, s. 123-134.

KAVAS Özgehan (2020) *Mersin'de Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1945) Köy Okulları Mimarisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

KODAL Tahir (2015) *Cumhuriyet Döneminde Denizli (1923-1938)*, Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.

KUL NURŞEN Fatma (2010) *A New Approach For Defining The Conservation Status of Early Republican Architecture Case Study: Primary School Buildings in İzmir*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

----- (2011) Erken Cumhuriyet Dönemi İlkokul Binaları, *Mimarlık Dergisi*, Sayı 360, s. 66-71.

M. Cemal (1930) *Yeni Mektep Hıfzısıhhası*, Kanaat Kitapevi, İstanbul.

ÖZBEK Yıldırım (2013) Erken Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-45) Kayseri'de Okul Yapıları, *Belleten*, s. 271-302.

- ÖZGÜN Selda (2000) *Denizli’deki Kamu Yapıları 1839-1940*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- (2011) Işıklı İlk Mektebi, *Eumeneia, Şeybli – Işıklı, Ege Yayınları*, İstanbul, s. 335-342.
- ÖZTÜRK Cemil (2007), *Atatürk Devri ğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÖZYİĞİT Halil (2017) Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapılarına Denizli’den İki rnek: Baklan ve Güney Hükümet Konakları, *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırma Kongresi*, Ankara, s. 1-29.
- (2019) Cumhuriyet’in İlk Mektepleri: Buldan Cumhuriyet Numune Mektebi/Dört Eylül Mektebi, *Türk Düşüncesi Yolunda Mehmet Akğn’e Armağan, Aktif Düşünce Yayıncılık*, İstanbul, s. 676-706.
- SAKAOĞLU Necdet (2003) *Osmanlı’dan Günümüze EĞitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ İlhan - İLKİN Selim (1997) *Mimar Kemalettin’in Yazdıkları*, Şevki Vanlı Mimarlık Yayınları, Ankara.
- UZUN İRGİN Türkan - ABİDİN ZELN EL Mahmoud, Hicaz Demiryolu Genel Müdürlük Binası / Hicaz Demiryolu Müdiriyyet-i Umumiyyesi Binası Projesi zgn Çizimleri zerinden Okuma, *Megaron*, Cilt 12, Sayı 4, 2017, 575.
- NAL Uğur (2015) *II. Meşrutiyet ncesi Osmanlı Rüşdiyeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- YALDIZ Esra ve PARLAK zge (2018) Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Kamu Yapıları, *International Social Sciences Studies Journal*, Cilt 4 Sayı 24, s 4930-4947.
- YAVUZ Yıldırım (2009) *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin*, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Ortak Yayını, Ankara.

İnternet Kaynakları

- “Karaçay İlk Mektep (İlkokul) – Denizli”, Türkiye Kültür Portalı, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanteri/karacay-lk-mektep-lkokul> (Erişim Tarihi: 25.06.2022)